

מערכה רפג. המעלה בחוץ עצם ומלח המשלימים לכזית (קז,ב-קח,א)

בזה מצינו בגמ' בחולין (עו,ב): "עור מצטרף לבשר... ולימא מר 'עור משלים לבשר' לחומרא", ופירש רש"י: "דליבעי רוב".

צירוף מלח לבשר

רבא מעלה ספק דומה לגבי צירוף מלח לראש בן יונה⁵. רב אשי מסביר שאין לפשוט ספק זה מהמחלוקת הנ"ל, שכן יש בו צדדים לכאן ולכאן: מחד העצם ראוי יותר להחשב כמחובר לבשר, שכן היא מינו, מה שאין כן המלח ביחסו לאבר. מאידך המלח ראוי יותר להחשב כמחובר, מפני שאם פירש מהראש מצוה לשוב ולהעלותו, מה שאין כן העצם, שאם פירשה אינה מוקטרת.

לכאורה הסברות שהגמ' מעלה הן במישורים שונים: הסברה הראשונה עוסקת באיכות החיבור בין החלק העיקרי בקרבן לבין החלק הטפל, ואילו הסברה השנייה עוסקת בהגדרת החלק הטפל כשלעצמו, האם הוא ראוי יותר להחשב כקרבן. נמצא, שספק זה תלוי הן בעצם הגדרתו של הטפל והן באיכות חיבורו. אלא שיתכן לפרש אחרת את הצד השני בספק: הסברה שאם פירש מצוה להעלותו משמעה שחיבורו לעיקר הוא חיבור חזק יותר, שהרי גם אם יפרדו – מצוה לשוב ולאחד אותם. לפי זה משתמע, שכוונת הגמ' שאותו מלח עצמו יעלה, ורק משום כך סברה זו מבססת את חיבורו של המלח לראש.

רש"י מפרש: "מלח אי פריש מצוה לחזור ולמולחו כדכתיב 'ולא תשבית מלח ברית'". נראה מדבריו שאין מצוה להחזיר את אותו מלח עצמו, אלא מצוה למלוח שנית את ראש העוף במלח אחר⁶. מטעם זה, כנראה, נזקק לפסוק "ולא תשבית", שמובנו שלא די בכך שבשעת העלאת הקרבן

המעלה קרבן מחוץ לעזרה אינו חייב אלא אם כן העלה דבר הראוי להקטרה בשיעור כזית (משנה להלן קט,א). הסוגיה עוסקת בשאלה, מה דינו של דבר הראוי להקטרה ששיעורו פחות מכזית, ומחובר לו דבר שאין בו מצות הקטרה המשלימו לשיעור כזית. הדבר תלוי הן בטיב הדבר שאין בו מצות הקטרה והן באיכות החיבור בין שני חלקי הכזית.

צירוף עצם לבשר

הגמ' מביאה מחלוקת אמוראים בדין המעלה בחוץ אבר¹ שאין בו כזית והעצם המחוברת לו משלימה לשיעור כזית, האם חייב חטאת: לדעת ר' יוחנן העצם מצטרפת לשיעור, מפני ש"חיבורי עולין – כעולין דמו", ולדעת ריש לקיש אינה מצטרפת, מפני ש"חיבורי עולין – לאו כעולין דמו".

פירוש הדברים: העצם כשלעצמה איננה ראוייה לחייב עליה משום העלאה בחוץ, שכן אם פירשה מן הבשר אינה מתקבלת בפנים (משנה לעיל פה,ב)². בהיותה עם הבשר הרי היא מתקבלת בפנים (משנה שם), אבל לא מחמת עצמה, אלא רק אגב הבשר, ולפיכך אינה נחשבת כ'עולין' מצד עצמה (חמדת דניאל)³. ונחלקו אמוראים אלה האם חיבור זה, של דבר הראוי להקטרה אבל אין בו מצות הקטרה מצד עצמו, מחשיב גם אותה במדרגת 'עולין' ולפיכך היא מצטרפת לשיעור. אולם מסתבר שבדבר שאינו ראוי להקטרה כלל (כגון עור המחובר לבשר) הכל מודים שאינו מצטרף.

בערוך השולחן (צט,טו) מדייק מהלשון "משלימו" שהדיון במקרה שיש רוב כזית מן הבשר, אבל בפחות מכן (לשונו שם: "בפחות מחצי זית") אין העצם מצטרפת⁴. דיוק כיוצא

הזכיר את הראש דווקא, מפני שלשיטתו יש הקטרה בפנים אפילו בפחות מכזית (מנחות כו,ב), אך לא בחוץ, כפי שביארו תוס' (ד"ה ר' יוחנן). ברמב"ם מוכח שלא תפס כך, שהרי לעניין הקטרה בפנים פסק (הל' פסוהמ"ק יא,טו) שאין הקטרה בפחות מכזית, ואם כן ראוי היה שיזכיר את הראש כראש, והרמב"ם סוּתם "אבר" (שמועת חיים).

6. נראה שרש"י לשיטתו במנחות כא,ב (ד"ה שעל הכבש וד"ה אין מועלין בו), שם כתב שהמלח הנופל כשמולחים את האברים אינו ראוי עוד. אם כן, לא זו בלבד שאין מצוה להחזיר את אותו המלח, אלא הדבר אסור, שכן בטלה קדושתו (עמד בזה באיזהו מקומן' במנחות שם). ופירש במקדש דוד (סי' יג ד"ה ובמנחות) בטעם הדבר, שכבר נעשתה מצותו, כי מצותו אינה עצם ההקטרה אלא עבודת המליחה (ועיין בגר"ז במנחות שם).

בגמ' שם נאמר שמלח שעל גבי האברים מועלין בו, ושעל גבי הכבש והמזבח אין מועלין בו. רש"י מסביר שהמלח שעל המזבח והכבש הוא מלח שהיה על האברים ונפל לכבש ולמזבח, ואין מועלין בו כי אינו ראוי, כנ"ל. אולם בקרן אורה ובשפת אמת שם תמהו על כך, ופירשו שהכוונה לערימת מלח המצויה בכבש ובמזבח ומוכנה למליחה (עיין שם במנחות), וכן משמע בתוספתא (מנחות ו,ב). והטעם שאין מועלין בו, מפני שיש תנאי בית דין שהכהנים רשאים ליהנות ממנו, ולפיכך גם כל ישראל אין מועלים, אלא אם כן כבר ניתן על האברים והוקדש. כיוצא בדבר מצאנו בעצים, שגם עליהם התנו בית דין כנ"ל, ואין בהם מעילה (תוספתא שקלים ג,ג, עיין שם בחסדי דוד, ובחזו"א במנחות סי' כג, הגיה בה מכח דברי רש"י במנחות על המלח).

1. המילה "אבר" נוספה בשטמ"ק, וכן הוא במקבילה במנחות כג,א. לפי זה אין ללמוד מכאן שיש חיוב על הקטרת כזית כשאיננו אבר, ועיין להלן מערכה רפג.
2. ומשמע מכאן שגם אם עלתה למזבח – תרד, על פי המבואר להלן קט,א, שכל מה שמתקבל בפנים, אפילו רק בתורת "אם עלה לא ירד", חייבין על העלאתו בחוץ. דין זה שנוי במחלוקת בסוגיה לעיל פו,א, ועיין לעיל מערכה רו הערה 3.
3. עיין לעיל מערכה פז, שבראשונים נראה שהמחשבה על עצמות אלו, גם בהיותן מחוברות, אינה מפגלת. ובחמדת דניאל כאן הסתפק האם עצם המשלימה לכזית משלימה גם לעניין מחשבת פיגול (במחשבת הקטרה; וב'דם זבחים' הציע שאף במחשבת אכילה, והדבר תמוה, שהרי אינו חושב לאכול את העצם).
4. בחזו"א (מנחות סי' כה,טז) נקט בפשטות שלר' יוחנן העצם משלימה גם אם יש בה כזית, יותר משיעור הבשר. ואפשר שגם בערוה"ש מודה בזה, שלא אכפת לנו אם העצם תהיה יותר מן הבשר ובלבד שבבשר יהיה רוב כזית.
5. בפשטות, אזכור הראש אינו אלא דוגמה לאבר שאין בו כזית, ונקט בן יונה משום שהתורים קרבים רק בגדלותם, ואז יש בראשם כזית (נראה להסיק מכאן ששיעור כזית הוא פחות מחצי ביצה, כפי שהתברר בכמה מאמרים בשנים האחרונות בנושא זה). במקדש דוד (סי' ה,ד) ביאר את העניין באופן מיוחד: לדעתו 'חיבורי עולין כעולין' יכול להאמר רק אם ב'עולין' עצמם יש שיעור הקטרה בהיותם בפנים. לפיכך נקט רבא ראש, מפני שהוא בריה בפני עצמה, שכן התורה הזכירה במפורש את הקטרת הראש (ויקרא א,טו), ולא חילקה בין ראש גדול לקטן (וציין לתוס' בחולין צו,א ד"ה מאי, התולה את גדר 'בריה' באזכור הדבר בתורה). לכן הקטרתו בפנים – שהיא האמורה בתורה – חשובה אפילו בפחות מכזית. לעומת זאת ר' יוחנן לא

"לאסוקיה" – להעלותו, משמע קצת כרש"י, שאין זה אותו המלח בדווקא, אבל לשון המיוחס לרבנו חננאל: "מצוה לאיתווייה ואסוקה"⁷.

ביאור החזון איש לספק הגמרא

על פי דרכו, החזו"א מציע אפשרות להבנה שונה לגמרי של הספק בגמרא. מכיוון שהמלח נחשב כקרבן, יתכן שהמעלה כזית מלח בלבד בחוץ חייב⁸. מדוע, אם כן, רבא מסתפק אם הוא ראוי להצטרף לבשר?⁹ מפני שלשם הצירוף לא די בכך ששני חלקי הכזית יהיו 'עולין', אלא צריך שיהיו שניהם מאותו סוג של קרבן. במשנה להלן (קט,א) נאמר שעולה ואימוריה מצטרפים לכזית, וספק הגמ' הוא האם המלח נחשב ממש כחלק מאותו קרבן, וראוי להצטרף אליו, או לא¹⁰.

היה מקום לפרש באופן דומה גם את מחלוקת ר' יוחנן ור"ל על צירוף עצם לאבר: הספק אינו מחמת החסרון בעצם, שהרי בהיותה עמו חובה להעלותה, אלא מחמת היותה מין שונה מן הבשר, שינוי גדול יותר מן ההבדל בין בשר לחלב האימורים¹¹. ולפי זה, אם בעצם עצמה יש כזית – הדבר פשוט שהמעלה אותה עם האבר חייב, שהרי בגלל חיבורה לאבר יש בה חיוב הקטרה, ואינה זקוקה לאבר להשלמת השיעור. אף על פי כן, החזו"א נוקט בפשטות שבעצם החסרון הוא שאינה מוקטרת בהיותה בפני עצמה, וגם אם יש בה כזית – הספק בעינו עומד. ממילא, נראה שהסברה "מצוה לאסוקי" באה לחדד את ההבדל הגדול בין שני העניינים: ריש לקיש אומר שעצם אינה מצטרפת משום שאינה 'עולין', ואילו המלח הוא 'עולין'.

פסק ההלכה

הרמב"ם (הל' מעשה הקרבנות יט,י) פוסק: "העלה אבר שאין בו כזית בשר והיה העצם משלימו לכזית – חייב, מפני שהוא מחובר. היה מלח משלימו לכזית – הרי זה ספק, לפיכך אינו לוקה". במחלוקת ר' יוחנן וריש לקיש פסק כר' יוחנן, שהלכה כמותו לגבי ריש לקיש בכל מקום, ואילו בספקו של רבא, שהגמ' מבארת שאינו תלוי בהכרח

7. וספרא אמור פרשתא ז,א) לא הוזכר המלח. יש להוסיף, שלא מצאנו שהיה שופר לנדבת מלח (עיין שקלים פ"ו מ"ה), וגם במשניות המגדירות את חובתו של האומר 'הרי עלי' (שקלים ו,י; מנחות יג,ג-ה) לא נדון האומר 'הרי עלי מלח', כמה יבא.

8. מכח שאלה זו הסיק במקדש דוד (סי' יג ד"ה ובמנחות) להיפך מהחזו"א, שהמלח בפני עצמו אינו בר הקטרה.

9. ביאור החזו"א מתיישב על פי שיטת תוס' (קט,א ד"ה עולה), לפיה הנסכים לא מצטרפים לעולה, מפני שאינם מגוף הזבח, ואם כן אפשר שאף המלח אינו מצטרף. אולם לשיטה שגם נסכים מצטרפים (עיין מערכה רפז) – מסתבר שהמלח לא גרע מהנסכים מבחינת שייכותו לזבח.

10. ואם כן, נראה שיש לקרוא "חיבורי עולין כעולין" ולא "כעולין". אם הדיון הוא האם המחובר לעולה נחשב כאילו גם הוא עולה – יש לקרוא "כעולין", אבל אם הדיון אינו על החשבתו כעולה אלא האם הוא נחשב כאותה חתיכה ממש עם העולה – יש לקרוא "כעולין", כאותם עולים עצמם.

יהיה מלח, אלא שהמלח יתמיד ולא ישובת. בחזון איש (מנחות סי' כה סקט"ז) תמה עליו, שאם אין מצוה בהעלאת אותו מלח עצמו – במה עדיפותו של המלח על פני העצם? אבל יתכן להסביר בדעת רש"י כאמור, שסברה זו מובנה שהמלח מעיקרו ראוי יותר להחשב 'עולין'.

אבר שאין בו כזית ומלח משלימו (הזיתים להמחשת הגודל). מצוה למלוח את הקרבנות, ככתוב: "על כל קרבן תקריב מלח" (ויקרא ב,יג). לשם כך הוכן מלח על המזבח והכבש, והכהנים נתנו ממנו על אברי הקרבן או קומץ המנחה. הגמרא מסופקת האם המלח מצטרף לשיעור לחייב עליו את המעלה בחוץ. ניתן להבין שהספק הוא האם המלח נחשב בכלל כקרבן, אבל החזון איש מפרש שאין ספק בדבר, והספק כאן הוא האם המלח נחשב כאותו סוג של קרבן כמו בשר.

החזון איש עצמו שם סובר אחרת, שחובה להעלות שנית את אותו המלח, מפני שלאחר שניתן על הקרבן התקדש בקדושת הגוף כמותו, כפי שנאמר בגמ' במנחות (כא,ב): "מלח שעל גבי האבר – מועלין בו". הגמ' מביאה מקור למעילה מהפסוק: "והשליכו הכהנים עליהם מלח והעלו אותם עולה לה" (יחזקאל מג,כד), כלומר, שאף המלח נעשה כחלק מהעולה.

דקדוק לשון הגמ' כאן "לאסוקי" – להעלות, ולא

7. יש להעיר, שבסוגיה המקבילה במנחות כג,א נאמרה סברה דומה להבדיל בין עצם שפירשה לשמן שפירש, שעצם שפירשה "לא מצוה לאהדורי" [ובדק"ס ע"פ שני כת"י: לאהדוריה], כלומר, שמן שפירש מצוה להחזיר אותו עצמו. ומכך שלא נאמרה כאן לשון זו משמע שאכן אין מצוה להחזירו.

8. החזו"א מפקפק באפשרות זו, ואומר שלמרות שהמלח נחשב כקרבן – יתכן שהמעלה כזית ממנו בלבד בחוץ פטור, כי קרבן זה עולה למזבח רק בצירוף קרבן אחר. בשאלה זו, האם המלח ראוי לבוא כקרבן בפני עצמו, מצינו מקורות לכאן ולכאן. בתוספתא בזבחים (יב, ב) נאמר: "שמן קודם למלח, ומלח קודמת לעצים", ופירש החזו"א (מנחות סי' לג,טו) שמדובר בסדרי קדימה בין קרבנות שונים, ככל העניין שם, ומכאן שניתן להקריב מלח בפני עצמו. אולם רוב המפרשים הניחו בפשטות שלא ניתן להקריב מלח בפני עצמו, ופירשו בדרכים אחרות (עיין חזון יחזקאל, חסדי דוד, ואור שמח הל' תו"ט ט"א), ובמקדש דוד (שם) נשאר בצ"ע. עוד העיר המקד"ד לתוספתא בשקלים א,ג, שמקבלים מהגויים "עולות ושלמים עופות ומנחות עצים ולבונה ומלח", הרי שאף המלח נידר ונידב; ובמקבילות (מנחות עג,ב

ומשלימה לכזית – נחלקו אמוראים בדינו, והלכה כר' יוחנן שחייב. החיוב דווקא כשיש רוב כזית מן הבשר (ערוך השולחן).

המעלה ראש בן יונה שאין בו כזית ומלח משלימו, הרי זה ספק אם ר' יוחנן מחייב בו, מפני שמלח אינו ממין הבשר. מאידך, יש סברה לחייב בו יותר, כי אם פירש – מצוה להביא מלח אחר (רש"י), או אף להשיב את אותו מלח עצמו (חזון איש).

החזון איש מסביר את הספק בדרך מיוחדת: אין ספק שהמלח כשלעצמו נחשב קרבן, ואם העלה כזית ממנו – חייב. הספק נובע מהדין שהחיוב במעלה כזית בחוץ הוא דווקא כשחלקי הכזית הם מאותו סוג.

הרמב"ם פסק באופן סתמי ש"הרי זה ספק", ומשמע שחייבים על כך אשם תלוי.

במחלוקת זו, נשאר הדבר בספק, ולפיכך העושה כן אינו לוקה.

יש להעיר על לשון הרמב"ם כאן (וכן בהלכה הקודמת): "הרי זה ספק לפיכך אינו לוקה", ולא כתב מה דינו לגבי קרבן. לעומת זאת בהל' ביאת המקדש (ג,כד), בהקשר לספק אחר על חיוב טומאת מקדש, כתב: "במזיד אינו לוקה, בשוגג אינו מביא קרבן, מפני שהדבר ספק, אבל מכין אותו מכת מרדות". נראה שטעמו של הבדל זה, שבספק חיוב חטאת קבועה יש להביא אשם תלוי, ולכן לא כתב בו שאינו מביא קרבן, ואילו ספק קרבן עולה ויורד אינו מביא אשם תלוי (הל' שגגות יא,ה). ולפי דרכנו למדנו, שספק הלכתי נחשב כ"איבע איסורא", שמביאים עליה אשם תלוי (עיין הל' שגגות ח,ב)¹².

סיכום

המעלה בחוץ אבר שאין בו כזית ועצם מחוברת לו

מערכה רפד. השוחט והמעלה להדיוט ובשניים (קח,א-ב)

חברו אינו חייב משום עבודה זרה, כיון שאינו מתכוון לשם כך. מכל מקום נראה שאין כאן מחלוקת הלכתית לגבי איסור העלאה בחוץ, ולכלי עלמא הן המעלה לשם עבודה זרה והן המעלה לשם כבוד גרידא – פטורים, משום שלא העלו לשם שמים.

מהביטוי "המעלה להדיוט", ניתן להבין שרק המעלה בפירוש לשם הדיוט פטור, ואילו המעלה סתם חייב. אמנם הגמ' דורשת דין זה מהמילים "לעשות אותו לה'" (ויקרא יז,ט), ומשמע שמי שלא העלה לשם ה' – פטור, אך מכל מקום יש לומר שבסתמא העלאתו היא לשם ה', כעין הדין במקדש ש"סתמו לשמו". אולם ברמב"ם משתמע אחרת, שכן כתב (הל' מעה"ק יט,א): "ואינו חייב עד שיעלה לשם, שנאמר: 'לעשות אותו לשם' – עד שיתכוון לשם", ולא בסתמא. כך משמע גם מלשון הראב"ד בביאורו לתורת כהנים (אחרי מות פרק ט,ב): "כל שתעלה שלא לשם שמים – נקרא מעלה להדיוט"¹, וכן כתבו אחרונים (מנחת חינוך מצוה תמ; זבח תודה). טעם הדבר, שרק בפנים "סתמו לשמו", שכן זהו יעודה של הבהמה, מה שאין כן בחוץ².

השוחט ומעלה בשניים

הראשונים בקידושין (מג,א) מקשים, מדוע הגמרא צריכה

שנינו במשנה: "חומר בשחיטה מבעלייה, ובעלייה מבשחיטה. חומר בשחיטה, שהשוחט להדיוט חייב, והמעלה להדיוט פטור; חומר בעלייה, שניים שאחזו בסכין ושחטו – פטורים, אחזו באבר והעלו – חייבים". בגמרא מובאת דעת רבי יוסי, החולק ופותר אף בשניים שהעלו, אך הלכה כסתם משנתנו (רמב"ם הל' מעשה הקרבנות יט,ב).

הגמרא מאריכה בהבאת דרשות הכתובים העומדות בבסיס דינים אלה. עם זאת, יש להבין את הסברא העומדת ביסוד הדרשות. כמו כן, יש לברר מהי שחיטה והעלאה ל"הדיוט", ומהו היחס בין שחיטה והעלאה בשניים ובין עשיית איסור על ידי שניים בשאר איסורי התורה. עוד יש לדון מהו דין זריקה בחוץ להדיוט, ומהו דינה כשהיא נעשית על ידי שניים.

השוחט והמעלה להדיוט

רש"י והרי"ד במשנה מפרשים, שהשוחט להדיוט היינו השוחט לצורך אכילת הדיוט. עוד הם כותבים, שהמעלה להדיוט פטור משום העלאת חוץ, אך חייב משום עבודה זרה, ומשמע מדבריהם ש"מעלה להדיוט" פירושו שהוא מקריב קרבן לכבוד הדיוט ובכך הוא עושה אותו לעבודה זרה. לעומתם, תוס' (ד"ה והמעלה) סוברים, שהמעלה לכבוד

12. וכן דייק באור שמח הל' שבת יח,כז מההלכה שם.

השגגה ששגג השוחט והמעלה בחוץ: "שוחט בחוץ – כסבור בהמת חולין היא, מעלה – לאחר איסור הבמות הקריב בבמה, וכסבור במות אלו של ציבור מותרות ומוקים לקרא בבמת יחיד". מדוע לא פירש רש"י שמדובר במי שהיה סבור שהוא מעלה בהמת חולין, כפי שפירש בשוחט בחוץ? נראה שטעם הדבר הוא, שמי שמעלה בחוץ וסובר שהוא מעלה בהמת חולין – אינו מעלה לשם ה', אלא בסתם. מוכת, אפוא, שלדעתו המעלה בסתם – פטור.

1. אמנם הראב"ד כותב בהמשך דבריו (בפיסקה ח) לגבי שחיטה: "שאם שחטה לעבודה זרה יהא חייב עליה משום עבודה זרה ומשום שחטי חוץ, והיינו דאמרינן לעיל שהשוחט להדיוט חייב", אך נראה שאין כוונתו לומר שרק השוחט לעבודה זרה נקרא שוחט להדיוט, אלא שגם השוחט לעבודה זרה נקרא שוחט להדיוט.
2. בעל חמדת דניאל מוכיח כן מרש"י בתחילת מסכת כריתות (ב,א), שמפרש מהי